

ZUSAMMENFASSUNG

Die wissenschaftliche Forschungsarbeit in den Archiven *Bogdan Lekić*

Der Beitrag weist auf die wissenschaftliche Forschungsarbeit im Bereich der Archivistik betreffenden Fragen hin, stellt die bisherige Entwicklung in diesem Bereich durch Aufzählung umfangreicher Literatur dar und deutet die weitere Entwicklung der Archivistik als wissenschaftlicher Disziplin an.

Die wissenschaftliche Forschungsarbeit im Bereich der Archivistik ist zum Durchstudieren des Schutzes des Registraturgutes vor der Übernahme ins Archiv (das System der Kanzleigeschäftsführung, die Bewertung des Registratur- und Archivgutes) gerichtet, weiter zur Fachbearbeitung und -herstellung von wissenschaftlichen Informationsmitteln für die Archivgutverwendung bzw. zur Errichtung des Archivinformationssystems, weiter zur Archivgutevidenz in fremden Archiven, zur Herausgabefähigkeit (Veröffentlichungen von Inventaren, Führern und Archivquellen), zur Kultur-Bildungstätigkeit, zum technischen Archivgutschutz usw.

Arhivi v Sloveniji v letih 1945-1950

Marija Oblak-Čarni

V razpravi obravnavam arhive v Sloveniji v času od sprejetja odloka Predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta o zaščiti knjižnic arhivov in kulturnih spomenikov januarja 1945 do sprejetja zveznega Splošnega zakona o arhivih februarja 1950, ko smo odstranjevali posledice vojne, zbirali arhive in na novo postavljali temelj arhivski službi.

Stanje arhivov ob koncu vojne leta 1945

Zakona o arhivih pred 2. svetovno vojno nismo imeli, čeprav je bilo zanj pripravljenih nekaj osnutkov. Uredba o arhivih, pripravljena tik pred 2. svetovno vojno, zaradi začetka vojne ni bila sprejeta.¹ V Sloveniji smo med obema vojnama dobili dve arhivski instituciji: Državni arhiv v Ljubljani (leta 1926) in banovinski arhiv v Mariboru (leta 1929, ki je začel z delom leta 1933). Zlasti arhiv v Ljubljani se ni razvil. Arhiva sta hranila predvsem gradivo ukinjenih upravnih organov in drugih institucij in zbirke, ki so jih zbrala zgodovinska in muzejska društva. Upravni in drugi obstoječi uradi so sami hranili svoje gradivo in gradivo svojih predhodnikov.

Druga svetovna vojna arhivom ni prizanesla. Na Gorenjskem in Štajerskem so jih okupatorji tako kot knjižnice izropali in odpeljali. Zlasti na Štajerskem so sistematično pobrali matične knjige, župnijske, občinske in graščinske arhive. Tudi zbirkam banovinskega arhiva v Mariboru ni bilo prizaneseno. Na Gorenjskem so nekaj gradiva, predvsem matične knjige, pred okupatorjem poskrili. V Ljubljani Državni arhiv v Narodnem muzeju ni utrpel večje škode, čeprav so nemški okupatorji zahtevali iz njegovih fondov dokumente, ki se tičejo dela slovenskega ozemlja, ki so ga zasedli. Nemški strokovnjaki so arhiv pregledali, vendar so ga le preslikali in kopije poslali v arhiv v Celovce. V letih 1943 in 1944 so originalno katastrsko gradivo štajerskih občin odpeljali iz Finančnega (Mapnega) arhiva in arhivsko gradivo železnice z železniške direkcije v Ljubljani.²

V vojni je bilo na terenu mnogo arhivskega gradiva uničenega, čeprav tudi skrb zanj ni izostala.

Po naročilu prof. Jožeta Zemljaka, vodje Odseka za narodno vzgojo in prosveto Upravne komisije za osvobodeno slovensko ozemlje z dne 20. oktobra 1943³ so poskušali rešiti turjaški arhiv, »ki ima gotovo mnogo dragocenih podatkov o preteklosti tako kraja, kakor družine Turjačanov, gotovo največ pa o socialni preteklosti našega kmeta in naše vasi«. Veliko je pripomogla k ohranitvi arhivov ustanovitev Znanstvenega inštituta pri Izvršnem odboru Osvobodilne fronte 12. januarja 1944. Na predlog dr. Frana Zwitterja je Znanstveni inštitut (tudi) sistematično zbiral arhivsko gradivo in obvezne izvode vseh publikacij, ki so izšle v okviru OF na vsem slovenskem ozemlju s Primorsko in Koroško.⁴ Tako sta nastala knjižnica in arhiv Osvobodilne fronte, ki sta bila varno shranjena pri Znanstvenem inštitutu. Z ustanovitvijo Znanstvenega inštituta je bila skrb za arhive vse bolj splošna in organizirana. Znanstveni inštitut je zbiral partizansko, domobransko in belogardistično ter okupatorsko gradivo. Skrbel je tudi za zaščito starejših arhivov in knjižnic ter drugih kulturnih dobrin. Slovenskemu narodnoosvobodilnemu svetu je predlagal, da je januarja 1945 izdal Odlok o zaščiti knjižnic, arhivov in kulturnih spomenikov in spomladi 1945 je prevzel naloge Komisije za ugotovitev škode na kulturnozgodovinskih predmetih.

Odloki in zakoni o varovanju arhivov

V času osvobajanja jugoslovanskega ozemlja je izšla vrsta navodil in odredb vojaških in civilnih oblasti za zaščito arhivov in kulturnih spomenikov.⁵ Februarja 1945 je Nacionalni komite narodne osvoboditve Jugoslavije – začasna vlada (NKOJ) izdal Odlok o zaščiti kulturnih spomenikov in starin⁶, ki je določil, da so pod zaščito države »vsi predmeti umetniškega in znanstvenega značaja« med njimi »arhivi državnih in bivših samoupravnih ustanov, znanstvene zbirke in podobno«. Hkrati je določal, da se stavbe, kjer se tako gradivo nahaja, ne smejo uporabljati v nobene druge namene, le izjemoma za vojaštvo. Zaščito predmetov je odlok zaupal vojaškemu poveljstvu, nadzor in

upravljanje pa strokovnim osebam v sporazumu s prosvetnimi oblastmi. Poverjeništvu za prosveto NKOJ naj bi s prosvetnimi oblastmi federalnih enot predpisalo podrobnejše odredbe za zavarovanje in zaščito. V Sloveniji je podoben predpis sprejelo Predsedstvo SNOS na predlog Znanstvenega inštituta že 27. januarja 1945. Izdalo je Odlok o zaščiti knjižnic, arhivov, umetniških in kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti.⁷ Odlok je kulturne predmete, arhive in prirodne znamenitosti postavil pod »posebno zaščito slovenske narodne oblasti« in določil, naj odsek za prosveto pri Predsedstvu SNOS ob sodelovanju Znanstvenega inštituta poskrbi za zaščito, ki jo bodo izvajali narodnoosvobodilni odbori. Odlok je predvidel kazensko odgovornost za kršitelje. V primerih velike malomarnosti bi sodišča lahko izrekla tudi razlastitev v »korist slovenske narodne skupnosti«. Odloka Predsedstva SNOS ljudska skupščina po vojni ni potrdila in je tako prenehal veljati.⁸ Odlok NKOJ pa je bil v veljavi do julija 1945, ko je bil sprejet zvezni zakon o zaščiti kulturnih spomenikov in naravnih redkosti.⁹ Zakon arhivov ni navajal. Le v končnem členu je imel določilo, da z njegovo objavo preneha veljati Odlok NKOJ iz februarja 1945. Pravilnik za izvrševanje tega zakona, objavljen novembra 1945¹⁰, je navajal, da so med predmeti, ki se lahko smatrajo za premične spomenike, tudi »rokopisne knjige, listine, pisma, zapisi, napisi, arhivalije«. Določil je, da so nadzorni organi zaščite krajevni, rajonski, okrajni in okrožni narodni odbori. Strokovni organi pa so Vrhovni inštitut za zaščito in znanstveno preučevanje kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti DFJ v Beogradu, republiški zavodi za zaščito kulturnih znamenitosti in znanstvene ustanove. Na podlagi te uredbe je ministrstvo za prosveto Narodne vlade Slovenije 27. avgusta 1945 ustanovilo Zavod za zaščito in znanstveno preučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti LRS v Ljubljani.¹¹ Tudi ta uredba govori le o kulturnih spomenikih in pojmov ne razlaga.

Ustava FLRJ, sprejeta 1946, je določala, da je v pristojnosti federacije osnovna zakonodaja tudi za področje kulture.¹² To je vplivalo tudi na ureditev spomeniškega varstva. Oktobra 1946 je bil sprejet nov zakon, ki je dopolnil in deloma spremenil določila zakona iz julija 1945. Določil je, naj vlade ljudskih republik ustanove zavode za varstvo in znanstveno preučevanje kulturnih spomenikov, ki so pod nadzorom prosvetnih ministrstev. Osrednji zavodi naj uravnavajo delo drugih zavodov v republiki, komite za znanost in kulturo vlade FLRJ pa naj uravnava delo osrednjih republiških zavodov in jim daje pomoč. Republiška ministrstva za prosveto lahko določijo tudi druge ustanove, ki z zavodi sodelujejo pri varstvu.

Na temelju zvezne zakonodaje je Ljudska skupščina LRS 19. maja 1948 sprejela »Zakon o varstvu kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti v LRS«¹³, ki je kot kulturne spomenike opredelil »premične in nepremične predmete, ki so zgodovinsko, arheološko, kulturnozgodovinsko, umetniško, etnografsko ali sociološko pomembni oz. domačijsko značilni, zlasti pa spomenike narodnoos-

vobodilne borbe«. Po zakonu je varstvo opravljal Zavod za varstvo in znanstveno preučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti s sedežem v Ljubljani. Zavod je bil pod vodstvom ministra za prosveto LRS. Minister je lahko določil za sodelovanje pri varstvu in preučevanju tudi druge zavode ali ustanove. Zakon je predvidel možnost razlastitve spomenikov v korist države zaradi pravičnejšega varstva ali uspešnejšega znanstvenega raziskovanja.

Tako je bila v prvih povojnih letih spomeniško-varstvena zakonodaja enotna. Vključevala je tudi arhive.¹⁴ V uvodniku prve številke revije Varstvo spomenikov, ki jo je zavod v Ljubljani začel izdajati avgusta 1948, je uredništvo razložilo, da so kulturni spomeniki v smislu spomeniškega varstva tudi »znameniti rokopisi, arhivalije, knjige«¹⁵. Praksa je pokazala, da predvideno varstvo za arhive ni ustrezno. Zaščita arhivov je terjala posebne predpise. Zato je leta 1950 zvezna skupščina sprejela Splošni arhivski zakon.

Komisija za ugotovitev škode na kulturnozgodovinskih predmetih

Na arhive se nanašajo odloki o zaplenbah imovine okupatorjev, ugotavljanju škode na kulturno zgodovinskih predmetih in zbiranju teh predmetov. Spomladi 1945 je bila na osvobojenem ozemlju na podlagi odloka NKOJ z dne 19. decembra 1944 ustanovljena Komisija za ugotovitev škode na kulturnozgodovinskih predmetih. V Sloveniji je naloge te komisije prevzel Znanstveni inštitut. Člani inštituta so si med seboj razdelili skrb za določene vrste predmetov in pritegnili še strokovnjake zunaj inštituta.¹⁶ Predsednik komisije je bil sprva direktor inštituta dr. Fran Zwitter. Po njegovem odhodu v Beograd v Inštitut za preučevanje mednarodnih vprašanj v zunanjem ministrstvu je vodstvo komisije prevzel Božo Vodušek. Tajnik komisije je bil sprva Jože Udovič. Po končani vojni je komisija delala pri ministrstvu za prosveto. Izdelali so natančna navodila za popis in ocenitev škode.¹⁷ Člani komisije so poleg drugega skrbeli, da kulturnozgodovinski predmeti ne bi utrpeli nepotrebnih škod in da bi jih ljudje ne raznašali in uničevali. Med predmeti, ki jih je bilo potrebno zaščititi, so bili v navodilih naštetih »arhivi bivših državnih in samoupravnih uradov in zasebni, župnijski, graščinski in samostanski arhivi ter arhivi vseh okupatorskih uradov in ustanov«. Komisija je s svojimi delegati in njihovimi pooblaščenici ugotovila stanje v Sloveniji, popisala in ocenila je škodo in zbrala podatke o odnešenih kulturnozgodovinskih predmetih in arhivih. Te podatke so potrebovale tudi restitucijske komisije za svoje delo v Avstriji. Jeseni 1945 je prenehala z delom. Ostala je predvsem naloga zbiranja predmetov, ki so jo prevzeli proti koncu poletja 1945 ustanovljeni zbiralni centri.

Federalni zbiralni center (FZC)

Konec maja 1945 je Predsedstvo Avnoja preneslo zbiranje, čuvanje in razdeljevanje kulturnih predmetov, ki so po odloku Avnoja iz novembra

1944 postali državna last, iz pristojnosti Ministrstva za industrijo oz. njegove Državne uprave narodnega premoženja na ministrstva za prosveto. V pravilniku¹⁸ o načinu prenosa, ki sta ga skupaj izdelali obe ministrstvi, je bila predvidena ustanovitev okrožnih zbiralnih centrov. Zbiranje predmetov na sedežih federalnih enot so opravljala ministrstva, v Beogradu pa je naloge zveznega zbiralnega centra prevzelo zvezno ministrstvo za prosveto. Konec avgusta 1945 je v Sloveniji Ministrstvo za prosveto ustanovilo Federalni zbiralni center za kulturnozgodovinske predmete pri ministrstvu za prosveto v Ljubljani za vse območje Slovenije¹⁹, ki je opravljal tudi dolžnosti okrožnih zbiralnih centrov za ljubljansko okrožje in okrožno mesto Ljubljana. V Mariboru, Celju in Novem mestu so bili pri tamkajšnjih okrožjih ustanovljeni okrožni zbiralni centri za kulturnozgodovinske predmete. Določeno je bilo, da morajo v zbiralnih centrih delati strokovnjaki, ali če teh ni, prosvetni delavci. Federalni zbiralni center je imel tudi poseben arhivski referat. Center je vodil predsednik, ki ga je imenoval minister za prosveto. Pomagali so mu referenti iz oddelka za kulturo pri ministrstvu za prosveto in vodja zavoda za varstvo spomenikov. Posvetovalni organ vodstva je bil odbor, sestavljen iz vodij institucij s področja znanosti in kulture. Za predsednika je bil imenovan dr. Stane Mikuž, za tajnika Čoro Škodlar. Referent za arhive je bil najprej dr. Pavle Blaznik, ki je prej delal v Komisiji za ugotovitev škode na kulturnozgodovinskih predmetih, za njim Modest Golia, do tedaj predsednik okrožnega zbiralnega centra v Novem mestu.

Po ustanovitvi FZC, ki naj bi prevzel naloge zavarovanja, zbiranja in čuvanja kulturnozgodovinskih predmetov, je bila 29. septembra 1945 med predstavniki komisije in FZC izvršena primopredaja arhiva, ključev, zavarovanih prostorov ter depojev knjig v univerzitetni knjižnici, depojev umetnin v Narodni galeriji in stari Cukrarni in deloma v prostorih Komisije na Napoleonovem trgu 6. Predmeti oz. arhivi v primopredajnem zapisniku niso evidentirani. Sklenjeno je bilo, da bo vse pohištvo komisije, ki je bilo last italijanskega kulturnega instituta, čigar prostore na Napoleonovem trgu 6 je komisija prevzela, po prenehanju dela komisije uporabljal FZC.²⁰

Federalni zbiralni center je v letih 1945 in 1946 prevzel zaplenjeno nemško imovino okupatorjevih sodelavcev. Med to imovino pa ni bilo dosti arhivov, ker so bili ti uničeni ali odpeljani z našega ozemlja. Kar je bilo odpeljano, so po vojni iskale in vračale restitucijske komisije, njihovo delo pa ni predmet te razprave, FZC tudi ni zbiral arhivalij iz obdobja NOB 1941-1945. Mnogo arhivskega gradiva je FZC dobil, ko mu je generalni sekretar vlade LR Slovenije v posebnem razpisu naročil, naj pregleda uradne arhive v vladni palači na Prešernovi cesti, ki so bili namenjeni za izločanje, odbere material, ki bi bil »vreden« za arhiv in ga prevzame.²¹ Tako je Federalni zbiralni center prevzel arhivalije kranjske deželne vlade, pokrajinske vlade, oblasti in banovine od leta 1860 do 1940 ter gradivo okupatorsko kvizlinških oblasti za čas od leta 1941-1945. Vse gradivo, ki ga je bilo po oceni

arhivskega referenta Modesta Golie za sedem vagonov, je uskladiščil na kupe na podstrešju Narodne in univerzitetne knjižnice. Ko je bil FZC s 1. januarjem 1948 ukinjen, je gradivo prevzel Osrednji državni arhiv.²² Tudi arhivski referent M. Golia je bil premeščen v arhiv.

Osrednji državni arhiv Slovenije

Leta 1945 je Narodna vlada Slovenije pripravljala odredbo o Osrednjem državnem arhivu, ki naj bi nastal iz arhiva pri Narodnem muzeju. Arhiv, ki je nastajal v okviru deželnega muzeja, je zbral bogate in obsežne zbirke in fonde predvsem kranjske proveniencie. Po nastanku Jugoslavije je prišlo do poskusov, da bi se arhiv osamosvojil in leta 1926 je bil ustanovljen Državni arhiv, ki pa ni samostojno zaživel. Dr. Josip Mal, ki je bil vrsto let državni arhivar in je v dvajsetih letih postal direktor muzeja, je z nastavitvijo arhivarja odlašal. Arhivar Stanko Jug je nastopil službo šele leta 1939. Leta 1944 je bil aretiran in je leta 1945 v Dachau umrl. Tako je bil ob koncu vojne ta pomembni arhiv brez strokovnega delavca. Ustanovitev Osrednjega arhiva je Narodna vlada najavila že avgusta, ob ustanovitvi Federalnega zbiralnega centra, ko je bil predviden v posvetovalni odbor vodstva FZC tudi »ravnatelj centralnega arhiva, kakor hitro bo ta ustanovljen«. Mesec dni za tem, ko je ministrstvo za prosveto izdalo uredbo o okrožnih študijskih knjižnicah²³, je v posebnem členu določilo, naj te knjižnice do zakonite ureditve državnega arhiva Slovenije prevzemajo upravne in sodne fonde na svojem območju. Ko sta bila na osnovi zveznih zakonov že ustanovljena oz. preosnovana Zavod za zaščito spomenikov in Narodna in univerzitetna knjižnica, je vodja odseka za znanost prosvetnega ministrstva Janez Logar povabil na posvet za izdelavo »Uredbe o ureditvi arhivske službe in arhivov v Sloveniji« predstavnike SAZU, Univerze v Ljubljani, Znanstvenega instituta, Narodnega muzeja, Zavoda za zaščito spomenikov, Mestnega arhiva v Ljubljani in Škofijskega arhiva v Ljubljani.²⁴ Osnutek uredbe, ki je bil pripravljen za razpravo, kaže na zadrego pripravljalcev, ki v zvezni zakonodaji niso našli osnove za ustanovitev arhiva, kakor sta jo imela spomeniški urad ali NUK. Skušali so se nasloniti na Zakon o zbiranju, čuvanju in razdelitvi knjig iz julija 1945, na podlagi katerega je bil ustanovljen že FZC in so med prve naloge arhiva napisali zbiranje zaplenjenih arhivov. To določbo so v razpravi črtali, kakor tudi navedbo zakona o preambuli. V tekst tudi niso sprejeli določila, da odlok ne velja za gradivo iz narodnoosvobodilnega boja, ki je bilo v enem od osnutkov. V razpravah o arhivski uredbi je sodeloval tudi dr. Josip Mal, v tistem času gotovo najboljši poznavalec arhiva in problematike organiziranja arhivske službe pri nas. Zapiski, ohranjeni v njegovem osebnem fondu, kažejo, da je bistveno prispeval k vsebini uredbe.²⁵ Uredba Narodne vlade o ustanovitvi Osrednjega državnega arhiva Slovenije in arhivskega sveta je izšla 31. oktobra 1945.²⁶ Imela je enajst členov, od teh je šest členov obravnavalo problematiko arhiva in štirje organizacijo in delovanje arhivskega sveta; v dese-

tem členu so bila napovedana podrobnejša določila prosvetnega ministra za delo arhiva in arhivskega sveta, v enajstem členu je bilo povedano, da velja z dnem objave v uradnem listu (7. november 1945). Uredba je določala, da se za območje federalne Slovenije ustanovi Osrednji državni arhiv Slovenije v Ljubljani kot samostojna državna ustanova pod neposrednim nadzorom ministra za prosveto, ki bo financirana iz posebne proračunske postavke (člen 1). Arhiv zbira in hrani »vse zgodovinske ali kulturno-pomembne arhivske predmete in zbirke«, zlasti take, ki se tičejo slovenskega narodnostnega ozemlja in slovenskega naroda. O vseh zbirkah vodi natančen pregled ter nadzira vse druge arhive in zbirke arhivalij v Sloveniji. O varstvu arhivov, ki so slabo ohranjeni in jim grozi propad, odloča na predlog ODAS in Arhivskega sveta minister za prosveto (čl. 2). V ODAS se stekajo vse za redno poslovanje že izločene zgodovinsko ali znanstveno pomembne arhivalije državnih oblasti in ustanov na območju Slovenije. Vanj preide Državni arhiv Narodnega muzeja z vsemi sestavinami in inventarjem. V hranjenje se mu izroče vsi arhivi, ki so prišli v last ali upravo države. Z dovoljenjem ministra za prosveto se na predlog arhivskega sveta lahko poleg ODAS ustanove ali dalje delajo drugi državni arhivi. Arhivalije lahko ODAS pridobiva tudi z volili, darovi in nakupi. Na željo oblasti, ustanov, gospodarskih podjetij, društev in zasebnikov lahko sprejme v hranjenje njihove arhive (člen 3). Določeno je bilo, da je uporaba gradiva vsakega dostopna po arhivskem redu, ki ga bo na predlog ODAS predpisal arhivski svet in potrdil minister za prosveto (člen 4). Ravnatelj arhiva in »arhivsko strokovno osebje (arhivarji)« morajo imeti fakultetno izobrazbo ter poznati zgodovinske pomožne vede in upravno zgodovino (člen 5). Uredba je vsebovala tudi določila o arhivskem svetu v okviru ministrstva za prosveto, ki je strokovno svetovalno telo tega ministrstva glede zadev, ki se tičejo ODAS in »arhivov (registratur) državnih oblastev« v območju federalne Slovenije. Arhivski svet skrbi za arhivalije in druge pisne spomenike, ki so v posesti nedržavnih oblastev, ustanov, društev, podjetij in zasebnikov. Arhivski svet skrbi tudi, da se »izločijo (škartirajo)« spisi državnih in drugih uradov, cerkvenih in zasebnih ustanov in kakor koli odsvajajo spisi z vednostjo arhivskega sveta in pod strokovnim arhivskim nadzorstvom (člen 6). Arhivski svet naj bi sestavljali predstavniki strokovnih organizacij s področja kulturne dediščine, SAZU, univerze in ministrstva za prosveto in lahko še kdo, ki bi z znanjem ali praktično izkušnjo pri delu sveta lahko pomagal. Predsednika, njegovega namestnika in člane imenuje minister za prosveto za dobo treh let (člen 7). Svet se mora sestati vsaj dvakrat na leto. Njegove upravne posle opravlja uradništvo, ki ga za to določi minister za prosveto (člen 9).

Arhivski svet, ki mu je uredba predpisala najvažnejše naloge, kot so odnos arhiva do ustvarjalcev gradiva, skrb za arhivske fonde nedržavnih oblastev, podjetij, privatnih oseb, izločanje in ustanavljanje novih arhivov ni bil po tej uredbi nikoli ustanovljen. Dobili smo ga šele leta 1950 po sploš-

nem (zveznem) zakonu o arhivih. Za delegata in kasneje za ravnatelja arhiva je bil postavljen profesor zgodovine Jože Maček, pred tem imenovan za pomočnika pri FZC.²⁷ Dne 5. novembra 1945 je kot edini uslužbenec v arhivu pričel z delom. Arhiv je ostal v Narodnem muzeju v prostorih, ki jih je že prej zasedal Državni arhiv. Večino arhivalij je Jože Maček našel v kletih, kamor jih je v začetku leta 1943 pred bombnimi napadi zaklonil arhivar dr. Stanko Jug. Jože Maček in Anton Šubic, ki je bil kmalu za tem dodeljen ODAS kot arhivski pomočnik, sta arhivalije prenesla iz kleti in jih grobo uredila. Sortiranje je bilo zahtevno delo, saj razen beležk v Dachau umrlega dr. Stanka Juga ni bilo nikakršnih popisov ali evidenc. Z velikimi naporii sta že do maja 1946 gradivo uredila do take mere, da je bilo dostopno za raziskave.²⁸

Arhivu ob ustanovitvi niso bili dani niti minimalni pogoji za razvoj. Ni bilo kontinuitete v strokovnjakih niti potrebnega prostora. Poleg ravnatelja in arhivskega pomočnika, ki sta bila nastavljena neposredno po ustanovitvi arhiva, je oktobra 1946 pričela z delom v arhivu še zgodovinarica Marija Verbič in leta 1948 po ukinitvi FZC Modest Golia.²⁹ Z odlokom Ministrstva za prosveto z dne 21. novembra 1946 je bil nastavljen za kustosa v ODAS Maks Miklavčič z delovnim mestom v Škofijskem arhivu. Nadaljne nove delavce je arhiv dobil šele na začetku petdesetih let. Za okrog 250 tekočih metrov gradiva, kolikor ga je tedaj bilo v arhivu, so bile na razpolago tri sobe. Upravnih prostorov arhiv ni imel, za raziskovalce je lahko uporabljal čitalnico muzejske knjižnice.

Minister za prosveto dr. Ferdo Kozak je še med pripravami za ustanovitev ODAS septembra 1945 poslal Narodni vladi Slovenije Spomenico o arhivskem vprašanju v Sloveniji³⁰ in zlasti o nevzdržni prostorski stiski arhiva v Narodnem muzeju. Predlagal je, naj se arhivu dodeli Auerspergova hiša na Novem trgu št. 5 v Ljubljani. Vloga je bila naslovljena tudi na komisijo za upravo narodne imovine. Ker ni bilo odgovora, stiska arhiva pa je bila z novoprevzetimi arhivi še večja, so se januarja 1946 ponovno obrnili na KUNI in zaprosili za Zoisovo hišo na Bregu 20 v Ljubljani. Stavba je bila nato aprila 1946 ponujena arhivu, toda za potrebe arhiva ni ustrezala. Bila je potrebna temeljite obnove in bila je popolnoma zasedena, kar je bil v tistem času nerešljiv in zato odločujoč moment. Za tem je arhiv načrtoval novogradnjo ob Erjavčevi cesti v Ljubljani.³¹ Toda potrebnih priprav ni mogel izvesti v kratkem roku, ki mu je bil določen. Leta 1947 je bila gradnja arhiva sprejeta v petletni načrt. Gradili naj bi jo po vzorcu češkega državnega arhiva. Arhiv je načrtoval zgradbo, ki naj ima vsaj 40000 m³ prostornine, da bo možen razvoj arhiva za dolgo dobo in bo prostora tudi za arhiv Znanstvenega instituta, za škofijski arhiv in druge zbirke. V delovnem načrtu za leto 1948 je zapisano, da mora arhiv slovenske samostojne države »imeti ne samo dovolj prostorne in prikladne prostore, ampak tudi stavbo, ki bo že na zunaj pokazala, da smo Sloveni končno dosegli svojo narodno in socialno svobodo«³². Dogodki leta 1948 so s svojimi posledicami prekinili izvajanje petletnega plana. Tudi

arhivu so prekrizali načrte za izgradnjo poslopja in jih za dolgo odložili. Arhiv je še naprej iskal zasilne rešitve. Gradivo je odlagal na podstrešju Narodne in univerzitetne knjižnice in po kletah na Zupančičevi 3 in 8, na Cankarjevi I in II, Gregorčičevi, Tomšičevi ulici. Marsikaj je moral pustiti na terenu, da bo prevzel, ko bo imel za to pogoje.³³ Konec štiridesetih let je imel še vedno sedež v prostorih Narodnega muzeja.

Arhiv znanstvenega inštituta

Za arhiv je v Znanstvenem inštitutu na Rogu od junija 1944 skrbel Janko Jarc, za knjižnico pa Jože Udovič. Dr. France Škerl, član Znanstvenega inštituta, je bil tudi imenovan v Komisijo za ugotovitev škode na kulturnozgodovinskih predmetih. Na seji komisije 16. aprila 1945 je bil zadolžen, da bo s prihodom v Ljubljano ob osvoboditvi poskrbel za Mestni muzej in arhiv, Narodni muzej in Državni arhiv, Etnografski muzej in Spomeniški urad. Konec aprila 1945 je prevzel arhiv, ki se je zbral pri Znanstvenem inštitutu, in z njim krenil na pot iz Bele krajine prek Gorskega Kotarja in je nekaj dni po osvoboditvi prispel v Ljubljano. V skladu s pravami je Znanstveni inštitut, ki je dobil prostore na Napoleonovem trgu 6, ob osvoboditvi prevzel skrb za vse arhivsko gradivo, nastalo v letih 1941 do 1945 na vsem slovenskem ozemlju. Dr. Škerl se je posvetil v naslednjih mesecih in letih zbiranju tega gradiva. S sodelavci je prepotoval vso Slovenijo in iskal in zbiral arhivsko in knjižno gradivo partizanskega, okupatorskega in belogardističnega oz. domobranskega izvora. Številne dokumente so aktivisti ob osvoboditvi prinesli iz skritih bunkerjev v gozdovih in jih izročili predstavnikom Znanstvenega inštituta. Arhiv Glavnega štaba Slovenije in njegovih enot je prepustil Znanstvenemu inštitutu generalštab jugoslovanske armade. Prav tako je bivša Centralna tehnika CK KPS in kasneje začasna uprava tiska prepustila Inštitutu vse arhivalije in tiske, ki jih je do osvoboditve zbrala pri svojem delu. Pri inštitutu je nastal obsežen arhivski fond, ki ni zaostajal za onim v ODAS. Nekaj arhivalij je ostalo pri Predsedstvu vlade, in sicer arhiv Predsedstva SNOS od pomladi 1944 dalje, in v arhivu IOOF nekaj gradiva Izvršnega odbora OF od pomladi 1943 dalje. Obsežno in pomembno zbirko arhivalij je imel tudi Centralni komite KPS, ki je nato leta 1949 osnoval svoj Zgodovinski arhiv.³⁴

Ko je bil Znanstveni inštitut oz. Inštitut narodne osvoboditve, kakor se je imenoval po vojni, z vladno uredbo z dne 7. februarja 1948³⁵ razformiran, so bile njegove naloge in njegovo premoženje razdeljene novo ustanovljenemu Muzeju narodne osvoboditve in Inštitutu za mejna vprašanja na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Inštitut za mejna vprašanja je dobil gradivo, zbrano v oddelku za mejna vprašanja, muzej pa je prevzel arhiv, knjižnico in muzealije. Zaradi velike množine arhivskega gradiva, ki je daleč prevladovalo nad knjižnim in muzejskim, saj ga je bilo približno 70%, so ob ustanavljanju muzeja nekateri zagovarjali predlog, naj se arhiv kot del nacionalnega arhiva vključi kot poseben oddenek v Osrednji državni

arhiv. To mnenje je zastopal zlasti dr. France Škerl. Čeprav je bil strokovno utemeljen, predlog ni bil upoštevan, ker je bil spomin na narodno-osvobodilno borbo še preveč živ in so udeleženci videli njen spomenik v Muzeju NOB. Tja je moralo vse, kar je o njej pričalo. Zato je uredba muzeju kot prvo nalogo določala »da zbira in hrani vseh vrst gradivo, ki kakor koli osvetljuje narodnoosvobodilno borbo kot tako, njen izvor in njene cilje ter stanje, ki je vladalo v deželi med to borbo«. Muzej naj gradivo uredi na »znanstveni način«, ga popiše, izdaja naj publikacije na njegovi osnovi, pospešuje raziskave gradiva in pripravi razstavo NOB.³⁶

Zvezna uredba o začasnem zavarovanju arhivov iz leta 1948

Za zavarovanje arhivov, zlasti arhivov pri ustvarjalcih, v letih po vojni ni bilo zakonskih osnov. Odlok NKOJ in odlok Predsedstva SNOS iz začetka leta 1945 sta prenehala veljati z izidom zakona o zaščiti kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti Demokratske federativne Jugoslavije julija 1945. Uredba o ODAS je sicer teoretično arhive zaščitila, vendar je bil odnos do registratur zupnan arhivskemu svetu, ki ni bil ustanovljen. Arhivi na terenu pa so se raznašali in uničevali. Zato je pomenila prispevek v zavarovanju arhivskega gradiva Uredba o začasnem zavarovanju arhivov, ki jo je spomladi leta 1948 na predlog komiteja za šole in znanost izdala zvezna vlada.³⁷

Uredba je postavila obvezno zavarovanje in evidentiranje arhivov na terenu. Navedla je ustvarjalce, katerih gradivo je treba varovati in tudi to, kdo je za arhive dolžan poskrbeti. Prepovedala je uničevanje arhivov bivših državnih in samoupravnih ustanov, društev, združenj in drugih pravnih oseb in posameznikov. Pri tem je zadolžila prosvetne odseke okrajnih, mestnih in rajonskih ljudskih odborov, da morajo za svoje območje zbrati podatke in jih dostaviti državnemu arhivu v Beogradu, Novem Sadu, Zagrebu, Ljubljani, Skopju, Sarajevu in na Cetinju. Izvršni odbori krajevnih, okrajnih in mestnih ljudskih odborov pa so bili zadolženi za najnujnejše ukrepe za zavarovanje arhivov, predvsem, da jim zagotove suhe in zdrave prostore. Brez pristojenga državnega arhiva je bilo prepovedano uničevanje, preseljevanje odsvojitvev in odbiranje arhivov ali posameznih spisov. Pristojni državni arhivi so bili zadolženi, da v sporazumu s pristojnimi zavodi za varstvo kulturnih spomenikov dajo začasna navodila o ravnanju z arhivi, dokler ne bo izdan zakon o arhivih in registraturah. Izvajanje odredbe bodo nadzorovala ministrstva za prosveto. Žal je bila uredba brez kazenskih sankcij za one, ki ne bi upoštevali njenih določb.

Osrednji državni arhiv je v smislu te odredbe poslal vsem okrajnim ljudskim odborom posebne vprašalnike in zahteval podatke o arhivalijah na njihovem področju. Odgovorili so vsi okrajni odbori, razen Novega mesta. Vendar večina odgovorov ni bila zadovoljiva. Jasno se je pokazalo, da morajo arhive popisovati le strokovnjaki, kar so si delavci arhiva tudi zadali za svojo nalogo v prihodnje.³⁸ Na podlagi tega, kar so dobili, so v arhivu izdelali

elaborat o stanju arhivskega gradiva v LRS in ga konec leta 1948 dostavili ministrstvu za prosveto. Okrajnim ljudskim odborom je arhiv poslal navodila za ravnanje z arhivalijami. Odredba in navodila marsikje niso dosegla svojega namena. V Slovenj Gradcu so npr. že po tem izročili odpadku arhiv okrajnega glavarstva, v Novem mestu uničili del arhiva kresijskega urada itd.³⁹

V tem času je izšla še zvezna uredba o obveznem zbiranju papirnih odpadkov (Ur.l.FLRJ, 1. okt. 1949, št 83) in Odredba republiške administrativne kontrole pri Predsedstvu vlade LRS o ureditvi arhiva in s tem v zvezi navodila o grupiranju in izločanju gradiva od osvoboditve dalje.⁴⁰ Osrednji državni arhiv je na zvezno uredbo na podlagi 7. člena Uredbe o začasnem zavarovanju arhivov papirnicam v Sloveniji prepovedal uničiti pisno gradivo, če izročitelj ne bo imel dovoljenja ODAS. V primeru kršitve naj bi bili direktorji odgovorni za uničenje državne imovine. Tudi pri izvajanju uredbe o urejanju in izločanju povojenga arhiva bi morali sodelovati, sicer so jo arhivarji ocenili za pozitivno, če je izločanje bilo opravljeno strokovni in ni šlo predaleč.⁴¹

Splošni zakon o arhivih

V zveznem ministrstvu za znanost in kulturo v Beogradu so leta 1949 začeli s pripravami za zakon o arhivih. V zvezi s tem so maja 1949 sklicali na tridnevno konferenco predstavnike arhivskih služb iz vseh republik. Iz Slovenije so se konference udeležili dr. Fran Zwitter, dr. France Škerl in Marija Verbič. Konferenco sta vodila predstavnika ministrstva Perović in Stjepan Tomić.⁴²

Na konferenci je bilo doseženo soglasje, da je treba zakon o arhivih ločiti od zakona o registraturah. Glede statusa arhivov so bila mnenja različna, ali naj bodo pri predsedstvu vlade, prosvetnem ministrstvu, akademiji znanosti, prezidiju skupščine. Končno so bili udeleženci konference skoraj soglasni, naj bodo zvezni arhivi pri predsedstvu zvezne vlade, republiški pa pri predsedstvih republiških vlad.

Glede vprašanja koncentracije arhivalij, mreže, tipov in razdelitve arhivov je prevladalo mnenje, da je treba koncentrirati arhivsko gradivo, ki je znanstveno pomembno, ker sistem dekoncentracije ne daje garancije, da bi bili arhivi strokovno vodeni in dobro varovani. Vprašanje prostora oz. lokalne interese bi bilo začasno možno rešiti z izpostavami. Ob vprašanju, ali naj ima vsaka republika enega ali dva centralna arhiva, historični arhiv do leta 1941 in arhiv NOB in socialistične graditve in za nove arhivalije po letu 1941, je bila diskusija zelo živa. Dosegli so soglasje le v tem, naj bo zvezni arhiv le eden, republikam pa je prepuščeno, da ustanove enega ali dva arhiva. Predsedstvo vlade pa naj odloči, ali dovoli obstoj specialnih znanstvenih arhivov (regionalni, arhiv vojske, zunanjega ministrstva).

– O izločanju materiala, ki za administracijo ni več potreben, je bila konferenca mnenja, da nobena administracija ne more izločiti ničesar, ampak mora vse gradivo izročiti pristojnemu arhivu, nato pa se sporazumno določiti, kaj se izloči in kaj hrani.

Roki so ostali še odprti.

– Glede pomembnega gradiva, ki ni v javni lasti, t.j. gradiva organizacij ali pomembnih posameznikov, umetnikov, politikov, diplomatov ali njihovih dedičev ali zbiralcev, je bil sprejet princip, da je vse pomembno gradivo en arhivski fond, ki je v pristojnosti države.

– Ustanove naj se zvezni in republiški arhivski sveti kot posvetovalni organi. V diskusiji se je pokazalo, da bi imeli arhivski sveti mnogo dela: koordinacija dela arhivov, mnenje o utemeljenosti obstoja kakšnega arhiva, izročanje arhiva, izločanje, oprema, vzgoja kadrov itd.

– O položaju arhivarjev so predsedujoči predstavniki ministrstva sporočili, da take določbe ne morejo priti v zakon, ker je to stvar posebnega zakona. Treba pa je ločiti med bibliotekarji in arhivarji in revidirati sedanji položaj znanstvenih arhivarjev, ki jih dosedanja zakonodaja enači z registratorji.

– Začasna zvezna uredba o zaščiti arhivalij naj se dopolni še z določbo o sankcijah še pred sprejetjem zakona. Tudi zakon mora vsebovati določbo o sankcijah.

– Iz poročil o arhivskih zgradbah je bilo razvidno, da je stanje najtežje v Sloveniji. Drugod imajo arhivi svoja poslopja, čeprav premajhna in neustrežna.

– Konec maja ali v začetku junija naj se po vsej državi v tisku izvede kampanja za zaščito arhivalij.

– Prevedejo in razmnože naj se nekatere važne razprave iz arhivistične stroke in pripravlja naj se gradivo za arhivistično revijo.

– Na koncu je bilo sporočeno, da bo zvezno ministrstvo za kulturo in znanost pripravilo projekt arhivskega zakona in ga vsem poslalo v presojo.

Konec poletja 1949 je bil načrt zakona pripravljen in razposlan. Člani arhivske sekcije Zgodovinskega društva Slovenije so sporočili naslednje pripombe:

1 – Točneje naj se opredeli, kaj zbirajo zvezni arhivi (ne le arhivalije »splošnega pomena«) in kaj republiški (ne le splošnega pomena za republiko),

– definirajo naj se arhivalije po provenienci, da se arhivi, ki so nastali kot organske celote, ne bodo delili.

2 – Predlog je predvidel le ustanovitev arhivskega sveta FLRJ; arhivske svete je treba predvideti tudi za republike, ker je teža problemov na terenu, ker arhivska služba še nima tradicije.

3 – Odločbe o uničevanju in odpeljivanju gradiva morajo biti detaljne. Poleg teh so imeli slovenski arhivarji še pripombo, naj bi arhivi v republikah, kjer še ni komitejev za znanost in kulturo, spadali pod predsedstvo vlade, ker arhivi zbirajo material vseh ministrstev in bi jim bilo s tem delo olajšano.

V začetku leta 1950 je bil Splošni zakon o arhivih sprejet v zvezni skupščini. Poslancem sta ga predstavila in obrazložila zvezni minister za znanost in kulturo Rodoljub Čolaković in pomočnik Bogdan Osolnik.⁴³ Zakon je določil ustanove, ki bodo zbirale, hranile in obdelovale »zgodovinsko-arhivski material«, ki se postavlja pod posebno varstvo države, da bi se ohranil in bi bil dostopen za znanstvene raziskave. Točneje zakon tega zgo-

dovinsko-arhivskega materiala ni opredelil. Predvidel je en državni arhiv za celo državo, državne arhive po republikah in možnost ustanovitve arhivov v večjih in zgodovinsko pomembnih mestih ter specialne arhive pri posameznih državnih ustanovah in organizacijah kakor tudi ustanovitev arhivskih zbirk pri znanstvenih in kulturnih ustanovah. Zakon je določil formiranje Glavnega arhivskega sveta pri ministrstvu za znanost in kulturo in republiških arhivskih svetov pri komitejih za znanost in kulturo kot strokovnih svetovalnih teles. Uradi, ustanove, organizacije in posamezniki so dolžni zgodovinsko-arhivsko gradivo skrbno hraniti in pristojnemu arhivu dostaviti njegov popis. Državni arhiv FLRJ in državni arhivi v republikah v okviru svojih pristojnosti nadzirajo varovanje zgodovinsko-arhivskega gradiva in lahko določajo obvezne ukrepe za njegovo zaščito. Zvezni oz. republiški minister za znanost in kulturo v soglasju s pristojnim ministrom lahko odredi, da državne ustanove, družbene in zadružne organizacije, verske ustanove in posamezniki izroče določeno zgodovinsko-arhivsko gradivo državnim arhivom in predpiše pogoje za izročitev. Zakon je določal, da imajo arhivi predkupno pravico in je prepovedal izvažanje zgodovinsko-arhivskega gradiva. Državni arhiv FLRJ bo delal pod nadzorom in po navodilih ministra za znanost in kulturo, državni arhivi v republikah pa republiških ministrov oz. predsednikov komitejev za znanost in kulturo.

Zakon je vseboval tudi kazenske določbe. Posebej je bilo v zakonu povedano, da se njegova določila uporabljajo neposredno na vsem jugoslovanskem ozemlju do sprejetja republiških zakonov.

Dne 15. februarja 1950 je prišel predstavnik Ministrstva za znanost in kulturo Stjepan Tomić v Ljubljano in je na razširjenem sestanku arhivske sekcije Zgodovinskega društva v prostorih Muzeja NOB zakon razložil.⁴⁴ Zakon je bil dobro sprejet. Pomenil je velik korak v razvoju arhivske službe v Jugoslaviji in v Sloveniji. Na njegovi osnovi smo končno dobili arhivski svet LRS pri ministrstvu za znanost (julija 1950), začeli smo s pripravami za svoj arhivski zakon, katerega predlog žal nikoli ni bil predložen skupščini v sprejem. Začeli smo tudi z organiziranjem arhivske mreže.

Zgodovinsko društvo in njegova arhivska sekcija

Prostor za povezovanje in za oblikovanje in usklajevanje strokovnih stališč so arhivski delavci našli v Zgodovinskem društvu za Slovenijo, ki mu je do leta 1948 predsedoval dr. France Škerl in nato dr. Fran Zwitter. Društvo je v svojih pravilih ob preimenovanju iz Muzejskega v Zgodovinsko društvo leta 1946 med drugim določilo, da dosega svoj namen tudi s strokovnimi nasveti pri organizaciji in ureditvi arhivov. V društvu so leta 1948 organizirali arhivsko sekcijo in nasploh vprašanju arhivov posvečali veliko pozornosti.

Na prvih dveh povojnih zborovanjih, leta 1946 v Ljubljani, kjer so o arhivski problematiki vsak s svojega področja poročali Modest Golia, Jože Maček, dr. France Škerl in dr. Maks Miklavčič in v Mariboru leta 1947 Franjo Baš⁴⁵, so temeljito pre-

tresali aktualne arhivske probleme: škodo, ki so jo na arhivskem gradivu povzročili okupatorji, z uničevanjem ali ropanjem, problem še vedno ne vrnjenih arhivov iz Avstrije, vprašanje restitucije med vojno izropanega arhivskega gradiva, ki je ostalo v Avstriji. Govorili so o pomanjkanju arhivskih prostorov, o kadrih in njihovem šolanju, o partizanskem arhivskem gradivu, o arhivskih inštitucijah. Z resolucijo so opozorili, da je treba čimprej uzakoniti uredbo o Osrednjem državnem arhivu in ustanoviti arhivski svet za usklajevanje dela v arhivih, čimprej inventarizirati vse javne in zasebne arhive na ozemlju LR Slovenije, uvrstiti gradnjo arhivskega poslopja med prednostne gradnje v začetem petletnem načrtu. Z zborovanja v Mariboru pa so poslali vladi FLRJ v Beograd resolucijo o nujnosti vrnitve arhivov iz Avstrije.

Na občem zboru januarja 1948⁴⁶ je bilo na osnovi poročila o stanju arhivov v Sloveniji ugotovljeno, da se stanje ni zboljšalo. Zato so sprejeli sklep, da je potrebno o arhivskem vprašanju s posebno spomenico obvestiti vlado LR Slovenije. Pripravili so jo dr. Fran Zwitter, dr. France Škerl in Jože Maček na podlagi poročil zastopnikov arhivov. Napisali so, da je stanje arhivov v Sloveniji neprimerno in nevzdržno. Kot obstoječe arhive so v spomenici predstavili Osrednji državni arhiv v Ljubljani, ki je najstarejši, a hrani gradivo za celotno slovensko ozemlje le za čas med obema vojnama, pred tem pa v glavnem za deželo Kranjsko; arhiv narodnoosvobodilne borbe v inštitutu narodne osvoboditve, ki je vseslovenski in po obsegu dosti ne zaostaja za osrednjim arhivom, mariborski arhiv, ljubljanski mestni arhiv ter šolijska arhiva v Ljubljani in Mariboru. Poleg znanstvenega so avtorji spomenice poudarili politični značaj arhivov. Opozorili so na odnašanje arhivov z našega ozemlja za časa avstroogrske monarhije in na ropanja okupatorjev v zadnji vojni. Poudarili so nujnost vrnitve teh arhivov. Opozorili so na splošno neosveščenost o pomenu arhivov pri nas, kar ima za posledico, da se arhivalije brez strokovne presoje izločajo in uničujejo. Za primer so navedli arhive zasavskih rudnikov, Okrožnega urada Ljubljana, prosvetnega oddelka Banske uprave. Tam pa, kjer gradivo ni uničeno, je izpostavljeno propadanju zaradi neprimernih prostorov in opreme. To velja tako za prisarniške kot za zgodovinske arhive. Primer za to je gradivo iz obdobja 1860 do 1945, ki je na podstrešju Narodne in univerzitetne knjižnice popolnoma nedostopno za raziskave. Spomenica je opozorila na neurejeno pisarniško poslovanje, ki ne zagotavlja potrebne urejenosti gradiva za kasnejšo znanstveno uporabo. Dotaknila se je statusa arhivov in arhivarjev. Utemeljevala je znanstveni značaj zgodovinskih arhivov, ki »pod znanstvenimi vidiki pripravljajo arhivsko gradivo za raziskave, v razliko od registraturnih arhivov, ki naj zagotove le sprotno informiranje«. S tem so avtorji spomenice opozorili na nevzdržnost določil zvezne uredbe o bibliotekarsko-arhivski stroki. Ta uredba je poznala le registraturne arhive, zato je enačila delavce v registraturnih in zgodovinskih arhivih. Kot zelo pomembno je bilo v spomenici izpostavljeno vprašanje šolanja arhivarjev. Za delo v arhivih so meni-

Prijavite kulturno škodo

Te dni bo vsak odkodovalec dobil v izpolnitev obrazec; škoda na imovini in imovinskih pravicah (obrazec št. 3). Državljanstva dolžnost slovenskega je, da popiše vso škodo, ki se mu je pripetila okupatorji, da se jih bo v škodovali zgodovinski nikiar ved ponovil nia takih divje-štev kakor v tej vojni. Okupatorji morajo vse plačati, kotkor se sploh plačati da!

Okupatorji niso hoteli le zmanjšati naše države, ampak so hoteli izbrisati naš narod s svetovne pozornice. Popolnoma preračunano so uničevali našo kulturno imovino, zlastno in javno: Ta ga je bodle v oči, kar je govorila o naši zgodovini, o našem kulturnem poslanstvu. Jaina priča tega početja je pramo prošulega pomemčevalca Gorenjske, Michelengela Zolma, kjer pravi: »Zgodovina slovenskega naroda je tako nemarno zlagana, da jo je treba uničiti.« Uničovali so jo, e uničiti je niso mogli.

Naša dolžnost, vsakega državljanca zasa, kot celice naroda je, da popiše vso nam storjeno škodo in sladi povzročeno na spomenikih naše kulture. Popište zata v omenjen- ni obrazec pod naslovje g) ali j) vse, kar vam je okupator uničil ali oropal, da bi se po možnosti vrnilo ali pa vrnj drugake nadoknadilo.

Za lažje razumevanje priložuje- mo seznam, ki je nastanjen v knji- lici »Kako bomo prijavi vojni škodo« na strani 12 do 13:

I) Umetnost in umetniški pripo- jedki:

1) slike in kipi — samo origina- li; olja, pasteli, risbe. Če je znan, navedi avtorja (slikarja, kiparja) in kratak opis. Če avtor ni znan, vsaj opre — (takane slike spadajo k opremi (točka g) in jih ne na- vajaj pod točko j)).

2) originalne plošče bakrorezov, upekan, leseno; alično ter pod- pisan odliki. Litografije in množič- ni odliki (jakovci, omet in alično) se ne upoštevajo.

3) stara glasbila (spineti, harfe in alično); in glasbene arhivske kom- ponente (glasbene zapuščine kompon- stov, originalni fonografski posnet- ki povov, vsrjake zbirke gramofon- skih plošč, če so bile zbrane po glas- beno umetniških vidkih).

4) literarno važne korespondence (literarne zapuščine znanih pisate- ljev in alično).

II) Starine:

Starinske pohištvo, orožje, orodje, obleke, posode, dragocenosti, topil, numizmatične, filatelistične zbirke n. sl. — Za starinske se na smatra, kar je bilo narejeno po letu 1840. Imitacije in fabrički izdelki ne spa- dajo sem.

III) Tisk:

Knjižnice navedi po številu knjig brez podrobne označbe, izvzeti so in zato navedi posamezno le:

1) velike knjižne redkosti (n. pr. Dalmatinova biblija in al. Opisi tudi način vezave, ev, poškodbe in al.
2) kompleti časopisov in revij (n. pr. Ljubljanski Zvon od začetka do 1941 — kako je verna).
3) izključno strokovne knjižnice je treba označiti tudi po avtorjih.

IV) Narodopisni predmeti:

Originalne narodne pesni in zbirke orodja, narodnih šolskih ročnih del in al. — Za narodopisne važne zgradbe in inventarjem vved. — Na- rodopisne fotografije in fonograf- ske zbirke in narodopisni filmi.

V) Arhivi:

Grafični, župnijski, samostan- ski, samoupravni in državni arhivi.

VI) Javni spomeniki:

to so kulturno-zgodovinske važne zgradbe in javni spomeniki.

VII) Prirodoslovne zbirke in al:

1) geološke, botanične, zoološke zbirke in al. Fotografije parje k ta- kim zbirkam in al.
2) večji botanični vrtovi in al.
3) prirodne znamenitosti (kap- niške jame).

VIII) Val predmeti, ki so pomemb- ni za belanske muzeje; n. pr. mo- deli in načrti ladij (za pom. muzej št.).

K temu so potrebna še nekatera pojasnila.

Točka 1) na obrazcu št. 3. Kjer bomo vpisovali uničene nam kul- turno-zgodovinske predmete, je na- menjena vsem tistim predmetom, ki niso preje upoštevani. Zato vpla- mo v tej točki najprej vse tisto, kar spada sem, ni pe umetniške ali

vse slovensko ozemlje, kamor je vključila tudi ar- hiv iz obdobja NOB, poudarila je potrebo po uskla- jenem strokovnem delu, šolanju arhivistov na naj- višji stopnji, nujnost zakonske ureditve arhivske službe, pisarniškega poslovanja, izločanja in spreje- manja gradiva v zgodovinske arhive ter zagotovitve dovolj velikih in ustreznih prostorov. Naglasila je tudi potrebo osveščanja o pomenu arhivskega gra- diva.

Peto (3. povojno) zborovanje slovenskih zgodo- vinarjev, ki je bilo oktobra 1948 v Biljah pri Novi Gorici⁴⁷ je ponovno obravnavalo arhivsko proble- matiko. Poleg že obravnavanih, a še ne rešenih vprašanj, je razprava nakazala nove. Nekaj jih je povzročila tudi začasn auredba sprejeta marca t.l., zlasti glede arhivov na terenu.

V resolucijah s tega zborovanja udeleženci po- novno opozore na potrebo ustanovitve arhivskega sveta in gradnje arhivskega posloppja. Poleg tega je nujno treba izdati zvezni in republiški arhivski zakon. Z njim naj se ustanove po republikah histori- ni arhivi do leta 1941 in arhivi NOB in socialistič- ne graditve po letu 1941 in »poleg njih naj bojo le še arhivi, ki imajo vse pogoje za delovanje. Uzako- ni naj se obveznost, da administracija izroča arhi- vom vse spise, ki jih ne rabi več. Uredi naj se polo- žaj delavcev v arhivih«. V resoluciji o kulturnih in- stitucijah je bila zahteva, naj se v Novi Gorici usta- novi muzej z arhivom. Na Okrajni in Mestni ljud- ski odbor v Novem mestu pa so zborovalci poslali poziv, naj uredi prostor za arhiv in muzej.

Arhivom na terenu je bila posvečena razprava na občnem zboru Zgodovinskega društva 20. febru- arja 1949.⁴⁸ Ob pregledu opravljenega dela v zvezi z arhivi je bilo rečeno, da je treba posvetiti več po- zornosti podeželju in pomagati z delom in nasveti posameznikom, ki bi lahko sami reševali taka vprašanja kot so n. pr. odnos do arhivalij in muzeal- ij. Opozorjeno je bilo, da je bil pri Zavodu za za- ščito spomenikov ustanovljen Odbor za zaščito ar- hivalij, ki naj bi mu zgodovinarji javljali, če bi bile kje arhivalije v nevarnosti in naj se tak organ za za- ščito arhivalij osnuje tudi pri ODAS.

Delovanje društva je bilo v tistem času pomem- bno in nujno, saj so bile institucije, ki naj bi obra- navale in reševale arhivsko problematiko organi- zacijsko slabe in kadrovske šibke, ali jih ponekod sploh ni bilo. Društvo pa je evidentiralo problema- tiko, jo obravnavalo in iskalo rešitve in o vsem tekoče in vztrajno obveščalo javnost in ustrezne or- gane. S tem je bistveno prispevalo, da se je stanje vendarle boljšalo.

OPOMBE

1. AS, Dr. Josip Mal — osebni fond, škatla 4; — 2. AS, Fi- nančna direkcija — oddelek za kataster; Arhiv Železniške- ga gospodarstva, Ljubljana; — 3. Arhiv Inštituta za no- vejšo zgodovino, NOB-C šk. 440, M. Oblak-Čarni — Ob dnevu arhivov. Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvobo- ditvi, Ljubljana 1978, str. 11; — 4. Dr. F. Škerl — Znan- stveni institut. Zgodovinski časopis XIX-XX, 1965-1966, str. 311-365; — 5. Odredba komande mesta Ljubljana št. 1, z dne 10. maja 1945 je med drugim dolo- čila, da je »sežiganje kakršnihkoli dokumentov ali dru- gačno uničevanje arhivov (je) prepovedano.« — Uradni

li, da daje najboljše podlago študij zgodovine, ven- dar bi se morali arhivarji še došolati v zgodovinskih pomožnih vedah in obvladati osnove raziskovalne- ga dela v arhivih. Zato bi bilo potrebno ustanoviti arhivsko šolo ali stolico za arhivistiko na fakulteti ter pošiljati arhivarje na študij v inozemstvo. Pogoji za razvoj stroke je ustanovitev arhivskega sveta, ki bi delo med arhivi usklajeval, dajal smernice za strokovno delo, oblikoval načela za izločanje nepo- membne gradiva, določal odnose med registratu- ro in zgodovinskim arhivom ter skrbel za kadre in njihovo šolanje.

Zahteve so strnili v tri točke: nujna je izgradnja stavbe za osrednji arhiv; potrebno je z zakonom določiti norme za zaščito arhivalij, urediti šolanje arhivskih delavcev, ustanoviti arhivski svet. Dokler zakon ne bo pripravljen, je potrebno z uredbo za- ščititi arhivsko gradivo pred samovoljnim uničeva- njem; delavce v arhivih je treba obravnavati kot znanstvene delavce. Napisali so, da je izpolnitev teh točk pogoj, »da se bo mogla razmahniti sloven- ska zgodovinska znanost in uspešno tekmovali z znastveno dejavnostjo ostalih narodov Jugoslavi- je«.

Spomenica je na podlagi analize razmer v arhiv- ski službi nakazala pogoje in perspektive njenega razvoja. Postavila je koncept osrednjega arhiva za

Dolgo 1945
 Rešeno
 8.12.1945
 Komisija za ugotovitev škode na kulturne zgodovinskih predmetih Slovenije.

V Ljubljani dne 29. septembra 1945

Z a p i s n i k

o izročitvi poslov federalnemu zbiralnemu centru.

- 1) Peže Vodnik, predsednik komisije; dr. Stane Mikulj;
- 2) dr. Stane Mikulj, predsednik zbiralnega centra;
- 3) Škedar Čero, predsednik tajnika zbiralnega centra;
- 4) dr. Grobelnik Ludvik, tajnik komisije, zapiskar.

Komisija za ugotovitev škode na kulturne - zgodovinskih predmetih Slovenije (v tem zapisniku kratko: komisija) je doslej opravljala poleg poslovanja, ugotovitve in cenitve škode na kulturne - zgodovinskih predmetih tudi zavarovanje, shranjevanje in čuvanje kulturne - zgodovinskih predmetov.

Te poslednje naloge je začel z dne 24.5.1945 odkazal zbiralni center.

V skladu z uradno z dne 25.8.1945 je bil ustanovljen federalni zbiralni center v Ljubljani in je bil za njegovega predsednika imenovan dr. Stane Mikulj, za poslovokega tajnika pa dr. Čero Škedar.

Komisija je na tem izročila federalnemu zbiralnemu centru posla zavarovanja, shranjevanja in čuvanja kulturne - zgodovinskih predmetov in mu je tam v svoji odločbi:

- 1) gotovilo din 10.000.-- (deset tisoč)
- 2) birko listov, nevezane "porečila", ki vsebuje glavna poročila, poročila, organov in poslovoke komisije o njihovem poslovanju in o stanju kulturne - zgodovinskih predmetov in zbirk. Zbirka obsega tek. št. 1 do 2.999.
- 3) pripadajoči vložni zapiski.
- 4) ključ zavarovanih prostorov in omar (o celotno je karibersko okrajeno) spadajoče ključne hrane podružnic v celju in Mariboru.
- 5) 1 k. atestov dr. Marolta, Vrhnika,
- 6) 1 k. Städtbuchhaltung Radovljica,
- 7) 2 k. fraziškanske knjižnice, Gabrovšek, ranc,
- 8) 1 k. Slednik
- 9) 1 k. Lovšica, križevskiška 4/1,
- 10) 2 k. vitrina s risankami izpisani v obliki doma na Vrhniki,
- 11) 1 k. oaza s oemskimi knjigami in skupat: arhivna, Reb. Sred. vee
- 12) 1 k. Brovateva blisa št. 24 v Radovljici.
- 13) 1 k. grad Brdo pri Kranju,
- 14) 1 k. Sjektoriki,
- 15) 1 k. sonda knjižnica v Kranjski gori

- 12) 1 k. arhiv in kartoteka združenih občin v Radovljici,
- 13) 3 k. grad Babah v Trzinu.

14) Splešni inhibit (število keov 1 - 230) in splešni inhibit (število keov 1 - 458), ki redno poose obojne vrste, ostane skupna last federalnega zbiralnega centra in komisije do likvidacije slednje, ter ostane v shrambi komisije. K zbirkan spada dva vložna zapiska. Po likvidaciji komisije bo ta arhiv prevzel FZC.

15) Federalni zbiralni center prevzame nadalje v uporabo osebni avto Mercedes Benz, ki ga je doslej uporabljala komisija, ki pa je last Milke Bihac v Jaršan in je bil komisiji odznan od OZNE; avtomobil se nahaja v garaži in pri prevzemu ni bil ogledan.

16) 2 avtomobila vred preveze FZC pripadajoča dva sode za gurnivo in druge pritiskline, 6 benzinovih kant, rezervne pnevmatike, akumulator itd.

17) Avtomobil bo lahko komisija za svoje službene potrebe še nadalje uporabljala.

18) Depozit (ki se pri tej priliki niso ogledali), in sicer: biblioteka v ulični knjižnici in depozit umetnin in drugih kulturno zgodovinskih predmetov v narodni galeriji in etari cukrarni, deloma pa tudi (pobitvo, slike, dve preprogi) v prostorih komisije.

19) Ostalo pobitvo v uradnih prostorih komisije je narodna zbirka, izvirajoča iz izvirne bivšega italijanskega kulturnega instituta, ki jo je upravljala Akademija enastot in ga je dogovorila, ki je povedena v zapisniku o dne 21. maja 1945 (lah. komisije št. 198) izročila v uporabo skupne Znanstvenemu institutu in komisiji. Ke bo poslovanje komisije prenehale, bo isto pobitvo uporabljala Federalni zbiralni center.

Federalni zbiralni center po svojih začetnih petruje, da je prejel zgoraj pod tek. št. 1-15 odstopljene predmete, slati tudi gotovino v znesku din 10.000.-- (deset tisoč dinarjev).

S tem je smatrali, da je Federalni zbiralni center prevzel vse zgoraj izročene mu inavio.

Dr. Stane Mikulj
 dr. Stane Mikulj
 dr. Stane Mikulj
 dr. Stane Mikulj
 dr. Stane Mikulj

list Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije 5/45; — 6. Ur.l. DEFJ, 10/45; — 7. Slovenski poročevalci, leto VI, izdaja na osvobodjenem ozemlju, št. 3, 27. januar 1945 — Odlok je izšel skoraj mesec dni pred odlokom NKOT. Pri tem je šlo verjetno za hitrejšo pripravo in izid odloka. Dr. F. Zwitter se je spominjal, da je ideja za ta odlok prišla »z juga«; — 8. Razveljavljen je bil z ukazom Prezidijske ljudske skupščine št. 59. Ur.l. LRS, 10/48; — 9. SLL DEFJ, 54/45; — 10. SLL DEFJ, 88/45; — 11. Ur.l. SNOS in NVS, 37/45; — 12. A. Zaletelj — Zgodovinski pregled zakonodaje o spomeniškem varstvu in o arhivih, Arhivi III, 1-2, Ljubljana 1980; — 13. Ur.l. LRS, 23/48; — 14. Voja je prekinila kontinuiteto v pripravah arhivske zakonodaje. Pred vojno pripravljena in neizdana uredba o arhivih je posebej urejala vprašanja arhivov, med vojno in po vojni se zakonodaja vrača k enotnim predpisom varstva za vse področje dediščine. — 15. Varstvo spomenikov, vestnik Zavoda za zaščito in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti LRS (dalje: Varstvo spomenikov) I/1 Ljubljana v avgustu 1948, str. 2; — 16. Arhiv Instituta za novejšo zgodovino — NOB-C, škatla 499; — 17. AS, komisija za ugotovitev škode na kulturno-zgodovinskih predmetih — fasc. 8, (Obrazec za prijavo škode na kulturno-zgodovinskih predmetih), Dr. F. Škerl, osebni fond šk. 58; — 18. SLL DEFJ, 54/45; — 19. Ur.l. SNOS in NVS, 33/45. Fond FZC verjetno ni ohranjen; — 20. AS, Komisija za ugotovitev škode na kulturno-zgodovinskih predmetih — fasc. I, Primopredajni zapisnik z dne 29.9.1945; — 21. Na to gradivo in njegov pomen je opozoril dr. Josip Mal, direktor Narodnega muzeja. Glej opozoril dr. Josip Mal, njegovo delo v arhivu in za razvoj arhivistike, Arhivi XI, Ljubljana 1988; — 22. AS,

Zgodovinsko društvo za Slovenijo, škatla I, poročilo M. Golie, Ministrstvo za prosveto, spis 27452/1/47 z dne 29. dec. 1947. Danes je v Arhivu Republike Slovenije 207 fondov in zbirk, ki so bili prevzeti od FZC; — 23. Ur.l. SNOS in NVS 1944-1945, 37/45, 22. september 1945; — 24. AS, Ministrstvo za prosveto, spis št. 6432/45, z dne 25.9.1945; — 25. AS, Dr. Josip Mal, osebni fond, škatla 8, Mnenje dr. J. Mala je bilo, da so arhivi znanstven ustanove. Glede odnosa med arhivi in ustvarjalci pa je v pripombah zabeležil: »Vsa državna oblastva, kakor tudi vse nedržavne, verske, društvene in druge javne ustanove so dolžne varovati in imeti svoj arhiv v popolnem redu in skrbeti za ohranitev svojih spisov, ki zanje predložijo ODAS še pregleden inventarni zapisnik vseh aktov zgodovinskega značaja v svrhu izdelave arhivske katastra. Če se želijo oprostiti te dolžnosti, morajo oddati svoje arhive ODAS-u.« — 26. Ur.l. SNOS in NVS 1944-1945, 50/45; — 27. AS, Ministrstvo za prosveto, spis 11936/45; — 28. AS, Fond Arhiva Slovenije spisi 1945-1947; — 29. AS, Matična knjiga uslužbencev Arhiva; — 30. AS, Komisija za upravo narodne imovine, fasc. I, dopis prejet dne 31.10.1945; — 31. AS, fond Arhiva Slovenije, spisi 1945-1947; — 32. AS, fond Arhiva Slovenije, prav tam; — 33. AS, Dr. France Škerl, osebni fond, škatla 58; — 34. AS, Dr. France Škerl, osebni fond, škatla 58 — France Škerl. Poročilo o arhivskem gradivu za slovensko zgodovino v dobi narodnoosvobodilne borbe. Zgodovinski časopis 1947, str. 162-173; — 35. Ur.l. LRS, 7/48; — 36. Uredba o ustanovitvi Muzeja narodne osvoboditve, Ur.l. LRS 7/48; — 37. Ur.l. FLRJ, 25/48. M. Verbič. O zavarovanju in hrambi naših arhivov. Varstvo spomenikov II, 1-2, junij 1949, str. 18-19; — 38. Primerjaj: M. Golia, Arhivske zbirke v

Tolminskem okraju, Arhivist 1/3, Beograd 1951; — 39. AS, Fond Arhiva Slovenije, spisi 1945-1947; — 40. AS, Vlada LRS, fasc. 16, M. Golia, Poročilo o arhivih za leto 1949, Varstvo spomenikov II/3-4, Ljubljana 1949, isti, O čiščenju in urejanju registratur, Varstvo spomenikov III/1-2, Ljubljana 1950, str. 69.; — 41. M. Verbič, Ob izdaji zakona o državnih arhivih, Ljudska uprava 3/1950, št 5/6, str. 209-219; rokopis članka v AS, Dr. F. Škerl, osebni fond, škatla 62. O ukrepanju ODAS v zvezi s temi uredbami glej še J. Maček, Stanje in problemi arhivov v LR Sloveniji, Arhivist 1/1, Beograd 1951, str. 39-41; — 42. AS, Dr. F. Škerl, osebni fond, škatla 62; — 43. AS, Dr. F. Škerl, osebni fond, prav tam; — 44. AS, Dr. F. Škerl, osebni fond, prav tam; — 45. AS, Zgodovinsko društvo Slovenije, škatla 3, Dr. F. Škerl, osebni fond, škatla 58; — 46. AS, Zgodovinsko društvo Slovenije, prav tam; dr. F. Škerl, osebni fond, prav tam; — 47. AS, Zgodovinsko društvo Slovenije, prav tam; Dr. F. Škerl, osebni fond, prav tam; — 48. AS, Zgodovinsko društvo Slovenije, prav tam; Dr. F. Škerl, osebni fond, prav tam.

ZUSAMMENFASSUNG

Archive in Slowenien in den Jahren 1945-1950

Marija Ohlak-Čarni

Nach dem Kriegsende im Jahre 1945 wurde der Schaden an den Archiven von der Kommission für Schadeneinschätzung an den kulturhistorischen Gegenständen festgestellt. Die Archive wurden vom Federalsammelzentrum in Ljubljana und von den Kreissammelzentren in Maribor, Celje und Novo mesto gesammelt. Die Restitutionskommissionen ihrerseits haben aber die von den Okupatoren abgeholten Archive im Ausland gesucht und sie dorthin zurückgebracht. Im Oktober 1945 wurde aus dem Staatsarchiv beim Nationalmuseum in Ljubljana das Zentralstaatsarchiv gegründet, das das gesammelte Archivgut übernommen hat. Das Archivgut betreffs des Volksbefreiungskampfes wurde jedoch vom Archiv des Wissenschaftlichen Instituts, das im Jänner 1944 im befreiten Gebiet gegründet worden war, gesammelt. Die Archivproblematik wurde von dem Historischen Verein und seiner Archivsektion begleitet, die die Öffentlichkeit und entsprechende Organe auf die Probleme hingewiesen hat vor allem auf die Archivalienvernichtung und Raumnot des Zentralstaatsarchivs Slowenien.

Die Kultur- und Naturerbe schützende Gesetze haben die Archive nicht befriedigend bewahrt, darum wurde im Jahre 1948 die Verordnung zur vorläufigen Archivversicherung gafaßt und im Jahre 1950 das Allgemeine Archivgesetz verabschiedet.

Pristojnost sodišč in kazenski postopek na prvi stopnji od leta 1874 do 1930

Jelka Melik

Kazensko formalno pravo tvorijo določbe, ki urejajo razmerja med državo in kršilei njenih določb, vsebovanih v splošnem kazenskem zakoniku in stranskih kazenskih zakonih (kazensko-materialno pravo). Določajo torej pristojnost in postopek tistih državnih organov (sodnih), ki odkrivajo kazniva dejanja in njihove storilce, ugotavljajo njihovo krivdo in jim prisojajo kazen. Kazensko sodstvo izvajajo predvsem redna sodišča splošne pristojnosti, ki praviloma odločajo o vseh kazenskih zadevah, razen kadar so posamezne zadeve z zakonom posebej izvzete iz njihovega delovnega področja ter specializirana ali posebna redna sodišča, ki pa, ravno narobe, sodijo le o posebej določenih skupinah kazenskih zadev. Taka posebna sodišča so na primer vojaška sodišča. V tem prispevku se bomo mejili na kazensko sodstvo, ki so ga izvajala redna sodišča splošne pristojnosti na prvi stopnji v letih 1874 do 1930, in sicer z vidika potreb arhivistov, ki bodo urejali arhivsko gradivo pravosodnih organov ter uporabnikov tega gradiva.

Kazensko-procesno ali formalno pravo je bilo vsebovano v Kazensko-pravdnem redu iz 23. maja 1873¹ in kasnejših novelah, kazensko-materialno pravo pa v Kazenskem zakonu o hudodelstvih, pregreških in prestopkih iz 27. maja 1852² kot

splošnem kazenskem zakoniku ter v nekaj stranskih kazenskih zakonih in njihovih kasnejših spremembah. Kazniva dejanja so se, kot je bilo razvidno že iz naslova splošnega kazenskega zakona, delila v tri skupine, od katerih so bila hudodelstva najtežja. V kazenskih zadevah so sodila³:

okrajna sodišča

sodni dvori ali zborna sodišča prve stopnje

porote ali porotna sodišča

sodni dvori ali zborna sodišča druge stopnje

vrhovni sodni dvor kot kasacijsko sodišče.⁴

Okrajna sodišča so opravljala kazenski postopek pri prestopkih, kjer je sodil sodnik posameznik in sodelovala pri preiskavah glede hudodelstev in pregreškov. Zborna sodišča prve stopnje so delovala kot preiskovalna sodišča, kot svetovalstvene zbornice v uvodnih poizvedbah in preiskavah, kot sodišča ter kot prizivna sodišča, torej kot sodišča druge stopnje glede prestopkov. Pri vsakem zbornem sodišču prve stopnje je bil postavljen eden ali več preiskovalnih sodnikov, ki so opravljali praviloma preiskavo pri vseh hudodelstvih in pregreških. Prav tako je bil pri sodnem dvoru prve stopnje tudi oddelek, imenovan »svetovalstvena zbornica«. Njena naloga je bila nadzor nad vsemi preiskavami in poizvedbami, za katere je bilo sodišče